

Kirjoittajat: Milla Keskinen ja Terhi Kulo

“YMPÄN KIRJASTA MEDIAN PIKSELIMÖSSÖÖN” -MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ LUO POHJAN KOKONAISETALTAISELLE SEKSUAALIKASVATUKSELLE ALAKOULUISSA

Seksuaalisuuden kehittyminen on yksi lasten kehitystehtävistä (De Graaf, Vanwesenbeeck, Woertman & Meeus 2011). Jokaisella lapsella on oikeus saada tietoa seksuaalisuudestaan ja seksuaalisuuteen liittyvistä riskeistä oppiakseen suhtautumaan omaan ja muiden ihmisten seksuaalisuuteen positiivisesti ja vastuullisesti. Seksuaalisuus nähdään ihmisen voimavarana. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus auttaa lapsia kehittämään keskeisiä taitoja, joiden turvin he voivat itse päättää omasta seksuaalisuudestaan. (WHO & BZgA 2010, 3; THL 2019a.) Tämä artikkeli on suunnattu alakoululaisten parissa työskenteleville, opettajille, koulunkäynninohjaajille sekä muille opiskeluhuollon työntekijöille. Lapsi viettää koulussa ison osan ajastaan. Turvallinen koulun aikuinen on merkittävässä roolissa kehityksen tukena ja kysymyksiin vastaajana. Koulun seksuaalikasvatus perustuu valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan, opettajien pedagogisiin taitoihin, terveydenhoitajien taitoihin kohdata lapsi, terveystarkastuksissa ja muissa kohtaamisissa sekä koulun ja kodin yhteistyöhön (Bildjuschkin 2016,3).

Kehittyessään lapset vähitellen hankkivat tietoa omasta ja muiden seksuaalisuudesta. Heille kehittyy myös ihmiskehoon, intiimeihin suhteisiin ja seksuaalisuuteen liittyviä mielikuvia, arvoja, asenteita ja taitoja. Tiedon lähteet voidaan jakaa virallisiin ja epävirallisiin. (WHO & BZgA 2010, 8; THL 2019a.) Virallista seksuaalikasvatusta toteuttavat ammattikasvattajat ja opettajat. Epävirallista seksuaalikasvatusta antavat lapsen lähipiiri, perhe, vanhemmat ja ystävät. (Bildjuschkin 2015.)

Alakouluikäisen seksuaalikasvatus luo pohjaa hyvälle itsetunnolle, ihmissuhteille ja toisten ihmisten kunnioittamiselle. Tietoa lisätään ikätasoisesti aiemmin opitun päälle. Seksuaalikasvatus on osa terveystiedon opetusta. Terveystiedon opetus sisältyy opetussuunnitelmassa 1.-4.-luokilla ympäristö- ja luonnontiedon oppiaineisiin ja 5.-6.-luokilla biologiaan ja maantietoon sekä fysiikkaan ja kemiaan. (THL 2017; Opetushallitus 2014.) Seksuaalikasvatuksen, -neuvonnan ja -ohjauksen saatavuutta pyritään varmistamaan opetussuunnitelman lisäksi myös laein ja asetuksin. Koulussa opetukseen sisältyvän terveystiedon lisäksi oppilaan kasvua, kehitystä ja seksuaalista kypsymistä tukeva neuvonta on neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta annetun asetuksen mukaisesti sisällytettävä terveystarkastuksiin oppilaan kehitysvaihetta vastaavasti. (Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 3:16 §.)

Tässä artikkelissa keskitytään alakouluikäisten lasten seksuaalikasvatukseen ja -kasvattajien rooleihin. On tärkeää, että lapsi saa tarvitsemansa tiedon ikätasoisesti ja oikea-aikaisesti. Aiempaan viitaten, eri lähteistä saatava seksuaalikasvatus turvaa tiedon saantia, mikäli lapsen kasvattajista joku tietoisesti tai tahattomasti jättää aiheen käsittelyn pintapuoliseksi tai kokonaan läpikäymättä. Vanhempien sekä ammattikasvattajien omat arvot ja asenteet vaikuttavat seksuaalikasvatukseen. Esimerkiksi uskonnollisissa yhteisöissä saatetaan suhtautua kriittisesti avioeroon tai homoseksuaalisuuteen. Toisaalta vanhempien arvot ja asenteet eivät automaattisesti siirry lapselle. Eriaisista aikuisista ja kasvattajista huolimatta tulee lapsella olla oikeus saada tietoa ja tehdä omia valintoja. (Vilponen 2015) Lapselle merkityksellistä on, että hänen ympärillään on useita turvallisia aikuisia, jotka kantavat vastuuta lapsen kasvusta ja kehityksestä. Lapselle tarjoutuu tällöin uskallus kysyä ja mahdollisuus oivaltaa itsestään ja oppimastaan kuullessaan aikuisten puhuvan samoista asioista kukin omalla tavallaan.

Vanhempi seksuaalikasvattajana

Vanhemmilla on vastuu omien lastensa kasvatuksesta ja merkittävä rooli lasten seksuaalikasvattajana. Vanhemmat antavat lapsilleen epävirallista seksuaalikasvatuksesta, joka

muun epävirallisen ja virallisen seksuaalikasvatuksen kanssa tarjoaa lapselle tiedot, taidot, arvot ja asenteet omaa elämää varten. Koulun ja kodin välinen yhteistyö tukee lapsen eheää kasvua ja luo muun muassa yhtenevän arvopohjan. Vanhempien jatkuva läsnäolo lapsen arjessa mahdollistaa jatkuvan seksuaalikasvatuksen. Vanhempien antama seksuaalikasvatus on osa lapsen kokonaisvaltaista kasvatusta eikä sen kuuluisi olla muusta kasvatuksesta irrallista tai eriteltyä. Kotona lapsen yksilölliset tarpeet voidaan ottaa paremmin huomioon. (Bildjuschkin 2016, 12, THL 2019d.)

Vanhempien antaman seksuaalikasvatuksen ja lapsien seksuaaliterveyden ja seksuaalisen hyvinvoinnin välistä yhteyttä on tutkittu lähinnä riskikäyttäytymisen näkökulmasta (THL 2019d). Jonkin verran on tutkittu myös vanhempien ja lasten kokemuksia vanhempien antamasta seksuaalikasvatuksesta. Tutkimuksissa todetaan, että vanhempien on hankala tunnistaa lapsensa seksuaalikasvatuksen tarve ja vanhemmat kokevat kiusallisesta keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista lastensa kanssa. (Christensen, Wright & Dunn 2017). Vanhemmat kokevat, ettei heillä ole tarpeeksi tietoa tai taitoja keskustella lastensa kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista (Heller & Johnson 2010). Randolphin, Coakleyn, Shearsin ja Thorpen (2017) tekemän tutkimuksen mukaan vanhemmat kokevat, että taitojen lisäksi heiltä puuttuivat strategiat, joiden avulla he voisivat lähestyä lastaan ja aloittaa seksuaalikasvatuksen. Tietojen, taitojen ja keinojen lisäksi vanhempia mietityttää seksuaalikasvatuksen ajoittaminen. (Heller & Johnson 2010, Hyde, Butler, Howlett, Carney & Lohan 2013, Christensen ym. 2017.) Useasti vanhemmat kokivat saaneensa riittämätöntä seksuaalikasvatusta omilta vanhemmiltaan, jonka vuoksi heillä ei ole mallia, jota he voisivat noudattaa omien lastensa kanssa. (Christensen ym. 2017, Heller & Johnson 2010). Vanhemmat myös luottavat, että heidän lapsensa saavat tietoa seksuaalisuudesta jostain muualta, kuten koulusta (Hyde ym.2013).

Tutkimusten mukaan vanhemmat kokevat tarvitsevansa tukea lapsensa seksuaalikasvatukseen. Tukea ja tietoa on olemassa, kunhan vanhemmat saadaan ohjattua tiedon äärelle. Koulun tarjoama tuki lasten seksuaalikasvatuksessa on perheille tärkeää. Keskeisintä on, että vanhemmilta sekä koulusta saatu seksuaalikasvatus olisivat linjassa keskenään. Ristiriitaiset viestit voivat jopa häiritä lapsen seksuaalisuuden kehitystä ja aiheuttaa lapsessa hämmennystä. Lasten seksuaalisen kehityksen kannalta on erittäin tärkeää, että yli sukupolven kestänyt vaikenemisen kulttuuri seksuaalisten aiheiden käsittelyssä saataisiin pois. Vanhempia tulisi rohkeasta kannustaa pohtimaan omia asenteitaan seksuaalisuutta kohtaan ja keskustelemaan sekä ihmettelemään lastensa kanssa erilaisia elämän ilmiöitä. Vanhemmat usein pelkäävät, että lapsen viattomuus kärsii tai lapsi saa liian aikaisin liikaa tietoa seksuaalisuudesta. Lapset elävät tieto- ja mediayhteiskunnassa, jossa eri tietolähteet kilpailevat keskenään. Omat vanhemmat saattaisivat olla turvallisin tietolähde lapselle, koska tuntevat lapsensa parhaiten.

Opettaja seksuaalikasvattajana

Janika Moilasan pro gradu –tutkimuksessa (2020) todettiin, että vanhemmat toivoivat koulun osallistuvan lapsen seksuaalikasvatukseen riittävän varhaisessa vaiheessa. Vanhemmat pitivät koulun tarjoamaa seksuaalikasvatusta tärkeänä ja myös lapselle helpompana vastaanottaa. Tähän liittyy myös vanhempien omat ajatukset, arvot ja asenteet. Mikäli vanhempi itse kokee seksuaalisuuteen liittyvien aihepiirien käsittelyn haastavana, heijastuu se herkästi keskusteluun lapsen kanssa. Toisaalta, osa vastaajista koki, ettei seksuaalikasvatus ollut heidän lastensa kohdalla ollut riittävää. Seksuaalikasvatuksen vaikuttavuuden kannalta, opettajan panoksella on suuri merkitys. Koulutuksen lisäksi opettajan omien asenteiden työstäminen, persoona, opetustyyli sekä valitut pedagogiset menetelmät vaikuttavat seksuaalikasvatuksen vastaanottamiseen positiivisesti. Teoksessa seksuaalikasvatuksen tueksi (2015) Kontula kertoo PoikaS-hankkeessa esille tulleet poikien huomioidut, jotka heidän mielestään vaikuttavat seksuaalikasvatuksen vastaanottamiseen positiivisesti. Poikien mielestä opettajan tai seksuaalikasvattajan tulee olla asiantunteva ja hänellä

tulee olla kokemusta opettamastaan aiheesta, opettajan tulee olla myös selkeä ja jämäkkä sekä puhua asioista oikeilla nimillä ja laaja-alaisesti. (Kontula 2015, 81-82).

Lasten kokemuksista myös seksuaalisuuden ja –kasvatuksen osalta olisi saatava lisää tutkimustietoa. Kouluterveyskysely, joka teetetään eri-ikäisille peruskoulun ja toisen asteen opiskelijoille, sisältää kysymyksiä seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista vain 8.- ja 9.-luokkalaisten ja toisen asteen opiskelijoiden kyselyissä. Nuorille suunnatussa kyselyssä kysymykset koskivat Terveys –aihealueen alla yhteen nivottuna Suun terveys, seksuaaliterveys ja seurustelu –aiheet. Esimerkiksi 8.- ja 9.-luokkalaisista vastanneista 5,7% oli vastannut tarvitsevansa enemmän tietoa kehosta. (THL 2019c.) Miten prosentit jakautuisivat, jos kysymys tarjottaisiin myös murrosiän kynnyksellä oleville 4.- ja 5.-luokkalaistilille?

Tutkittaessa opettajien kokemuksia 1.- ja 2-luokkalaisten seksuaalikasvatuksesta todetaan, että alkuopetusikäinen lapsi on hyvin utelias ja vastaanottavainen kaikelle uudelle tiedolle, jota opettaja hänelle tarjoaa. Lapset ovat luontevia ja estottomia keskusteltessa seksuaalisuudesta. Toisaalta, seksuaalikasvatuksen teemat tulevat myös esiin arkisissa tilanteissa esimerkiksi jonkin koulussa tapahtuneen asian myötä. Tämän pro gradu –tutkimuksen vastauksista voidaan lukea opettajien kokevan seksuaalikasvatuksen niin arkiseksi asiaksi, etteivät he kaikki kokeneet tarvetta varata erityisesti aikaa ja materiaalia sitä varten. (Kopra 2020.) Tämä kuulostaa hienolta ja lapsilähtöiseltä. Samaan aikaan se vaatii opettajalta joustavuutta, avoimuutta ja valmiuksia vastata lasten kysymyksiin suunnittelematta ja yllättäen.

Toisaalta, kun vuonna 2013 tutkittiin Hyvinvoiva sateenkaarinuori -verkkokyselyllä 15-25 –vuotiaiden seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuolen kokemukseen tai ilmaisuun liittyvistä kokemuksista, kävi ilmi kyselyn vastauksista nuorten pitävän seksuaalikasvatusta ja –materiaalia hyvin normaatiivisena ja ennakoajatukia sisältävänä. Hankalana koettiin se, että vähemmistöt kuvattiin usein normaalista poikkeavana ja erikoisena ilmiönä. (Taavetti 2015.) Tätä ilmiötä kuvataan termillä heteronormatiivisuus. Tämä sisältää ajatuksen siitä, että ihmisten oletetaan jakautuvan kahteen vastakkaiseen ja toisiinsa vetoa tuntevaan sukupuoleen. Heteronormatiivisuus johtaa siihen, että heteroseksuaalisuus näyttäytyy muuta seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta normaalimpana, luonnollisempaan ja toivotumpana. (THL 2020a.)

Sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuuden huomiointi ja näkyväksi tekeminen ovat yksi opetussuunnitelman perusteisiin merkitty teema (Opetushallitus 2014). Seta ry on tuottanut materiaalia tästä näkökulmasta opettajien käyttöön. Materiaali pyrkii lisäämään tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta ja antamaan tukea esimerkiksi kiusaamiseen puuttumiseen. (Taivaloja 2016a, 8, 12.) Opettajan rooli monimuotoisuuden huomioimisessa on merkittävä. Oppilaan kuunteleminen, kuuleminen ja esimerkiksi epäasiallisuuksiin puuttuminen lisäävät oppilaan turvallisuuden tunnetta koulussa. Joidenkin tutkimusten valossa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä edustavat oppilaat kokevat olonsa koulussa turvattomammaksi kuin enemmistöön kuuluvat. Tutkimuksessa on noussut myös esiin tilanteita, joissa oppilas ei ole kertonut kiusaamisesta tai häirinnästä koulun aikuiselle, koska eivät uskoneet sen johtavan mihinkään. Valitettavasti myös vastausten perusteella kiusaamisesta kertoneet ovat avun sijaan saaneet osakseen syylistämistä. (Taavetti 2015.)

Opettajien olisi tärkeää tunnistaa itse omia arvojaan, ajatuksiaan ja mielipiteitään ja pyrkiä jättämään ne ulkopuolelle tarjotessaan koulussa tietoa. Aikuisten tiedostamattomat asenteet voivat näyttäytyä lapselle, vaikkei aikuinen itse niitä panisi merkille. Jo aiemmin mainittu heteronormatiivisuus on tiukasti juurtunut yhteiskuntaan, eikä sen muuttaminen ole yksinkertaista tai nopeaa. Näiden asioiden äärelle pysähtyminen opettajana auttaa turvaamaan tämän päivän ja tulevaisuuden lasten seksuaalikasvatusta ja vähemmän tunnelautunutta asenneilmapiiriä. Vaatii pitkäjänteistä työtä ja kehittävää työtettä, jotta seksuaalikasvatus saadaan kouluissa toteutumaan

lain edellyttämällä tavalla. Auttaako tähän nuoreneva opettajakunta? Tarjoaako nykymuotoinen opettajakoulutus riittävästi tietoa ja taitoja sekä aikuisten asennekasvatusta tähän teemaan?

Kouluterveydenhoitaja seksuaalikasvattajana

Terveydenhoitaja tapaa alakouluikäiset lapset säännöllisesti vuosittain määräaikaistarkastuksissa (Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2011). Näistä tarkastuksista kaksi on laaja-alaista terveystarkastusta, joihin kutsutaan myös lapsen vanhemmat. Laaja-alaisiin tarkastuksiin lapset sekä heidän vanhempansa täyttävät esitietolomakkeet, joissa on kysymyksiä myös seksuaaliterveydestä (THL 2020c). Määräaikaistarkastusten lisäksi terveydenhoitaja tapaa kouluikäisiä lapsia aina tarvittaessa, esimerkiksi avovastaanotot mahdollistavat lasten ja terveydenhoitajan kohtaamisen matalalla kynnyksellä. Terveydenhoitaja osallistuu myös koulun terveystiedon oppituntien suunnitteluun ja toteuttamiseen yhdessä vastaavan opettajan kanssa sekä pitää eri ikäryhmille terveysterveystunteja. (THL 2019b.)

Seksuaaliterveyden edistäminen ja seksuaalikasvatus ovat terveydenhoitajien ydintehtävää kouluterveydenhuollossa. Kouluterveydenhuollon tavoitteena on seurata ja tukea lapsen seksuaalista kehitystä, mutta myös tukea lapsen valmiuksia ottaa vastuuta omasta ja toisten seksuaalisuudesta, kunnioittaa itseään ja toisten itsemääräämisoikeutta ja tehdä viisaita seksuaaliterveysvalintoja. Kouluterveydenhuollon tavoitteena on myös antaa lapselle valmiuksia solmia läheisiä ihmissuhteita ja kokea tyydyttäviä ja turvallisia seksuaalisia toimintoja. Kouluterveyshuollon tehtävänä on tunnistaa ne lapset, joiden seksuaalikehityksessä voi olla haasteita. Erityistä huomiota tulee kiinnittää niihin lapsiin, joilla on pitkäaikaissairauksia tai kehitysvamma tai muutoin ovat haavoittuvassa asemassa muihin lapsiin nähden. (Ryttyläinen-Korhonen & Ala-Luhtala 2017, 183.)

Terveydenhoitajalla tulee olla tarjota lapselle asiallista, kiinnostavaa ja hyvin kerrottua tietoa (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 165). Terveystarkastuksissa lapsen ja perheen kanssa otetaan esille seksuaalisuuteen liittyvät aiheet. Lapsen ja vanhempien seksuaalineuvonnan tarvetta arvioidaan keskustellen ja mahdollisesti esitietolomakkeista esille tulevien asioiden perusteella. Kouluterveydenhoitajan tulee huolehtia, että tarkastustilanne on turvallinen ja lapset tuntevat olonsa luottavaiseksi. Terveydenhoitajan tulee kertoa seksuaalikehityksen portaittain ja yksilöllisesti tapahtuvasta etenemisestä. Terveystarkastusten yhteydessä tulisi myös keskustella lapsen ja hänen vanhempiensa kanssa lapsen seksuaalioikeuksista ja muista lapsen perusoikeuksista. (Ryttyläinen-Korhonen & Ala-Luhtala 2017, 184.)

Terveydenhoitajan työssä seksuaalisuus ja siihen liittyvät aiheet ovat esille lähes päivittäin. Kumitutumkimuksessa noin 45% terveydenhoitajista vastasi, että seksuaalisuuteen liittyviä aiheita käsitellään päivittäin. Tutkimukseen vastanneista terveydenhoitajista seksuaalisuuteen liittyvien aiheiden käsittelyä pidettiin luonnollisena ja tärkeänä. Jotkut terveydenhoitajat kokivat seksuaalisuuteen liittyvien aiheiden käsittelyn velvollisuudekseen ja yksi vastaajista koki niiden käsittelyn kiusallisena. Tutkimuksessa selvitettiin myös terveydenhoitajien kokemus omasta seksuaalikasvatusosaamisesta. Tasan puolet terveydenhoitajista koki, että heillä on riittävästi osaamista seksuaalikasvatuksesta, joka toisaalta tarkoittaa, että puolet terveydenhoitajista kokee, ettei heillä ole riittävä osaamista seksuaalikasvatuksesta. Terveydenhoitajat käyttävät useimmiten seksuaalikasvatuksen tukena järjestöjen tuottamia painettuja materiaaleja sekä järjestöjen nettisivuja. Terveydenhoitajat käyttävät ohjauksensa tukena järjestöjen tuottamien materiaalien lisäksi myös erilaisia havainnollistavia esineitä, kuten raskaustestejä ja ehkäisyvälineitä, erilaisia videoita, kaupunkien omia materiaaleja ja terveydenhoitajien itse tekemiään materiaaleja. (Bildjuschkin 2016, 12-19.)

Terveydenhoitajan rooli alakoulun seksuaalikasvattajana on merkittävä. Terveydenhoitaja on terveydenhuollon ammattihenkilö, jonka perustehtäviin kuuluvat lasten kohtaaminen ja sensitiivisten asioiden läpi käyminen. On siis tavallista, että juuri terveydenhoitaja mielletään

turvalliseksi aikuiseksi, jolle seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista uskoudutaan. Terveydenhoitajan tulee huolehtia, että hänellä on ajantasaiset ja näyttöön perustuvat tiedot lapsen seksuaalisesta kehitymisestä, sukupuolien ja seksuaalisuuden moninaisuudesta sekä seksuaalioikeuksista. Terveydenhoitajan tulee myös pysähtyä miettimään omia arvojaan ja asenteitaan, kuinka ne vaikuttavat minuun seksuaalikasvattajana ja minkälaista sanatonta ja sanallista viestiä haluan lapsille ja heidän perheilleen tarjota. Terveydenhoitaja on myös esikuvana muille koulu yhteisössä työskenteleville aikuisille. Se kuinka luontevasti terveydenhoitaja toimii lasten seksuaalikasvattaja vaikuttaa myönteisesti koko koulun seksuaalikasvatusilmapiiriin.

Yhteisöllinen opiskeluhoito seksuaalikasvatuksen tukena

Kouluissa toimii lain edellyttämänä opiskeluhoito jolla tähdätään oppilaan hyvän oppimisen, psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja ylläpitämiseen. Opiskeluhoillon tarkoituksena on myös lisätä edellä mainittuja asioita edistävää toimintaa koulu yhteisössä. Opiskeluhoito jakautuu yhteisölliseen ja yksilölliseen työhön. Tässä tekstissä keskitytään yhteisölliseen työhön. (Oppilas ja opiskeluhoitolaiki 1:3 §.) Laki turvaa myös varhaista tukea sitä tarvitseville sekä yleisesti oppilaitosyhteisön ja opiskelu ympäristön turvallisuutta (Oppilas ja opiskeluhoitolaiki 1:2 §). Yhteisöllinen opiskeluhoillon pääpainona tulee olla ennaltaehkäisevä työote. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen tulee olla opiskeluhoillon toiminnan lähtökohtana myös kiusaamis- ja häirintätilanteissa. Seta ry on tuottanut tätä varten tukimateriaalia oppilashuollon toteuttamiseksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen huomioimisen näkökulmista. (Taivaloja 2016b, 9, 15.) Seksuaalikasvatus on asennekasvatusta, johon vaaditaan koko yhteisön ohjaamista oikeaan suuntaan. Tämän voisi ajatella olevan tärkeä osa yhteisöllisen opiskeluhoillon päämääriä.

Yllä kerrotun toteutumiseksi toivottavaa olisi, että kouluilla olisi selkeät ohjeistukset ja suuntaviivat lain toteuttamiseksi. Kaikille peruskouluille 2019 teetetystä TEAviisari-kyselyssä (THL 2020b.) kartoitettiin kuntien terveydenedistämisaktiivisuutta. Verraten siihen, että kiusaamis- ja häirintätilanteisiin tulisi puuttua aktiivisesti ja tuomitsevasti, ei osalla kouluista ole käytössä selkeitä ohjeita puuttumiseen ja seuraamuksiin. TEAviisarin vastauksissa kuvataan mm. kouluissa käytössä olevia ja kirjattuja toimintamalleja eri tilanteissa. Vastausten perusteella 82% peruskouluista oli jonkin kirjattuna yhteinen käytäntö seksuaalisen häirinnän tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi. Vastanneista kouluista 22% käytäntö oli kirjattuna suoraan opetussuunnitelmaan. Yhteensä 18% ei ollut yhteistä käytäntöä tai oli jokin käytäntö, mutta sitä ei oltu kirjattu mihinkään. Tilastoraportti ei eritelty, olivatko vastanneet koulut ala-, ylä- vai yhtenäiskouluja. Tämän kyselyn perusteella voidaan epäillä, ettei valtakunnallisesti kaikkialla toimita riittävän systemaattisesti ja selkeästi seksuaalisen häirinnän kitkemiseksi.

Kouluterveyskyselyn mukaan (THL 2019c.) 4. ja 5.-luokkalaisista oppilaista 4,4% oli kokenut seksuaalista kommentointia, ehdottelua, viestittelyä tai kuvamateriaalin näyttämistä vuoden aikana. Saman ikäisistä oppilaista 1,6% oli kokenut seksuaalista koskettelua tai painostamista koskettamaan vuoden aikana. Kysely tavoittaa kymmeniätuhansia lapsia. Huolestuttavaa on, että näitä negatiivisia kokemuksia kokeneista vastanneista oppilaista vain 37,4% oli kertonut seksuaalisesta häirinnästä tai väkivallasta luottamalleen aikuiselle. Aikuiselle kokemuksistaan kertoneista oppilaista vain vähän yli puolet, 66,8%, olivat saaneet tukea ja apua kokemaansa.

Kouluterveyskyselyn tuloksia katsoessa nousee esiin huoli jo hyvin nuorten, 10-11 –vuotiaiden, lasten häirintäkokemuksista. Kyselystä ei käy ilmi, onko häirintä ollut ikätoverin, vanhemman lapsen tai nuoren vai kenties aikuisen taholta. Opiskeluhoillon näkökulmasta tähän pitäisi päästä puuttumaan entistä paremmin. Yhteiset luokkarajat ylittävät teemapäivät, tunne- ja turvataitokasvatustunnit ja selkeä häirintään puuttuminen voisivat olla yhteisöllisen opiskeluhoillon keinoja asian eteenpäin viemiseksi. Myös vanhempien vastuuttaminen ja osallistaminen yhteisölliseen toimintaan toisi siltaa kodin ja koulun välille hankalien ja monisyisten asioiden

selvittelemisen tueksi. Kotia ja koulua ei voi täysin erottaa toisistaan, sillä usein koulussa alkaneet tilanteet jatkuvat vielä vapaa-ajalla ja harrastuksissa, joissa samat lapset viettävät aikaa.

Pohdinta ja kehittämistarpeet

Aiemmin tässä artikkelissa on nostettu esiin koulu yhteisön yksittäisten toimijoiden roolia seksuaalikasvatuksen antajana alakoulussa. Näiden eri asiantuntijoiden kokoaminen yhteen ja valjastaminen moniammatilliseen työskentelyyn antaa mahdollisuuksia laadukkaaseen ja seksuaalikasvatukseen. Jokaisella työntekijällä on omat vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteet sekä henkilökohtaiset ammatilliset kehittämisen tarpeet. Moniammatillisesti työskennellessä yhteinen keskustelu laajentaa ajattelua ja voi avata aivan uusia tapoja työskennellä sensitiivisen aiheen parissa. Tällä tavoin myös turvataan laadukas opetus ja kasvatusta. Kysyminen ja yhdessä ihmettelyn kulttuuri on hyvä näyttää myös lapsille. Jos aikuinen voi kasvaa ja kehittyä ajatuksiltaan ja mielipiteiltään rohkeasti, kannustaa se lasta samaan.

Vanhempien ja koulun yhteistyötä tulisi entisestään kirkastaa seksuaalikasvatuksen näkökulmasta. Opettaja voisi olla kotiin yhteydessä ennen kuin aloittaa seksuaalikasvatuksen aihepiirien läpikäyntiä? Tällöin vanhemmat olisivat tietoisia ja tarvittaessa voisivat valmistautua lasten esittämiin kysymyksiin ja pohdintoihin. Keskustelua koulussa käsitellyistä seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista olisi hyvä käydä myös kotona aivan kuten vaikkapa yhdessä tehdyistä tai tarkistetuista matematiikan tai historian tehtävistä. Nyt kasvavalla sukupolvella on aiempia enemmän mahdollisuuksia saada käsiinsä tietoa muutaman napin painalluksella. Samaan aikaan lapset ja nuoret ovat ahdistuneempia kuin koskaan aiemmin. Hämmennys omasta seksuaalisuudesta, kasvusta ja kehityksestä välittyy useissa tässäkin artikkelissa viitatuissa tutkimuksissa. Onko niin, että tietoa on saatavilla, mutta sitä ei ehditä tai ymmärretä käydä lasten kanssa riittävästi läpi?

Tämän artikkelin pohjalta on suunnitteilla koulujen käyttöön materiaalia seksuaalikasvatuksen moniammatillisen roolijaon ja tärkeyden esiin tuomiseksi. Tarkoituksena on jatkossa pohtia keinoja, että jokainen tunnistaa oman merkityksensä lasten arjen turvallisina aikuisina ja sen kuinka tukea lasta seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Onko lapsilla ja aikuisilla riittävästi rohkeutta, tietoa ja taitoa käsitellä seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen liittyviä kysymyksiä?

Lähteet:

Bildjuschkin K. 2015. Seksuaalikasvatus. Teoksessa Bildjuschkin K (toim.) Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveystiedon ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 35, Helsinki, 13-15.

Bildjuschkin K. 2016. Terveystiedon opettajien ja oppilashuollon käsityksiä seksuaalisuudesta, sen kohtaamisesta ja seksuaaliterveyden opettamisesta peruskouluissa. Kumita-tutkimus. Terveystiedon ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Christensen MC, Wright R & Dunn J. 2017. 'It's awkward stuff': conversations about sexuality with young children. *Child and Family Social Work*, 22(2), 711-720.

De Graaf H, Vanwesenbeeck I, Woertman L & Meeus W. 2011. Parenting and adolescents' sexual development in Western societies. *European Psychologist*, 16(1), 21-31.

Heller JR & Johnson HL. 2010. What are parents really saying when they talk with their children about sexuality? *American Journal of Sexuality Education*, 5(2), 144-170.

- Hyde A, Drennan J, Butler M, Howlett E, Carney M & Lohan M. 2013. Parents' constructions of communication with their children about safer sex. *Journal of Clinical Nursing*, 22(23/24), 3438-3446.
- Kontula O. 2015. Seksuaalikasvatuksen vaikuttavuus. Teoksessa Bildjuschkin K (toim.) Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 35, Helsinki, 79-85.
- Kopra, A. 2020. Pro gradu –tutkielma. Seksuaalisuus ja sukupuoliuus alkukasvatusikäisten maailmassa opettajien kertomana. Itä-Suomen yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Viitattu 18.10. 2020. https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20201072/urn_nbn_fi_uef-20201072.pdf
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Oppaat ja käsikirjat 2015:1. Helsinki: Opetushallitus.
- Moilanen, J. 2020. Pro gradu -tutkielma. "Olen lukenut groomingista" – Alakouluikäisten lasten vanhempien käsityksiä seksuaali- ja turvataitokasvatuksen mahdollisuuksista edistää lasten turvallista sosiaalisen median käyttöä. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteiden maisteriohjelma. Viitattu 15.10.2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202009094067>
- Opetushallitus. 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Viitattu 15.10.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. 2013. 1:2 §. Opiskeluhuollon kokonaisuus. Viitattu 21.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. 2013. 1:3 §. Opiskeluhuollon kokonaisuus. Viitattu 21.10.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>
- Randolph SD, Coakley T, Shears J & Thorpe Jr. RJ. 2017. African-American fathers' perspectives on facilitators and barriers to father-son sexual health communication. *Research in nursing & Health*, 40(3), 229-236.
- Ryttyläinen-Korhonen K. & Ala-Luhtala R. 2017. Seksuaaliterveys. Teoksessa Mäki P, Wikström K, Hakulinen T. & Laatikainen T. (toim.). Terveystarkastukset lastenneuvolassa jakouluterveydenhuollossa. Menetelmäkäsikirja. Opas 14. Viitattu 22.10.2020 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135858/URN_ISBN_978-952-302-964-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Taivaloja, N. 2016a. Seta ry. Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Opas opettajille. Somero: Suomen uusiokuori Oy.
- Taivaloja, N. 2016b. Seta ry. Sateenkaarevan oppilaan tukeminen koulun oppilashuoltoryhmässä. Opas oppilashuollolle. Somero: Suomen uusiokuori Oy.
- Taavetti, R. 2015. "Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä..." Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 81. Hybridit & Seta, Seta-julkaisuja. 24. Viitattu 20.10.2020. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf
- THL. 2017. Lapset, nuoret ja perheet. Työn tueksi. Seksuaalikasvatus. Perusopetus. Alaluokilla. Viitattu 4.10.2020. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus/perusopetus/alaluokilla

THL. 2019a. Seksuaalikasvatus. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus. Luettu 08.10.2020.

THL. 2019b. Kasvun kumppanit. Terveystoimittaja. Viitattu 15.10.2020. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/kouluterveydenhuolto/toimijat/terveydenhoitaja>

THL. 2019c. Kouluterveyskysely 2017 ja 2019. Tulokset. Viitattu 18.10.2020. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset>

THL. 2019d. Vanhempien antama seksuaalikasvatus. Viitattu 21.10.2020. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus/vanhempien-antama-seksuaalikasvatus

THL. 2020a. Sukupuolten välinen tasa-arvo. Tasa-arvosanasto. Viitattu 20.10.2020. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/tasa-arvosanasto>

THL. 2020b. Tilastoraportti 15/2020. Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen peruskouluissa – TEA 2019. Viitattu 21.10.2020. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139893/Tilastoraportti%20peruskoulu%202019_final%20%284%29.pdf?sequence=5&isAllowed=y

THL. 2020c. Opiskeluhoitojen lomakkeita. Viitattu 22.10.2020. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/opiskeluhoito/opiskeluhoitojen_lomakkeita.

Vilponen, T. 2015. Katsomusten huomioiminen seksuaalikasvatuksessa. Teoksessa Bildjuskin K (toim.) Seksuaalikasvatuksen tueksi. Terveystoimittaja ja hyvinvoinnin laitos. Työpöytä 35, Helsinki, 13-15.

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 338/2011.

WHO & BZgA. 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Terveystoimittaja ja hyvinvoinnin laitos. Valopaino Oy. Helsinki.